

**Drs. Rob Lammerts
Dr. Freek de Meere
Drs. Marieke Wentink**

De sociale kwaliteit van Lombardijen

*Een analyse van ontwikkelingen in de bevolkings-
samenstelling en de sociale infrastructuur*

Kromme Nieuwegracht 6

3512 HG Utrecht

Telefoon 030-2300799

Fax 030-2300683

e-mail: secr@verwey-jonker.nl

www.verwey-jonker.nl

September 2003

Samenvatting

De deelgemeente IJsselmonde en woningcorporatie VL Wonen hebben het Verwey-Jonker Instituut gevraagd een sociale analyse te verrichten van de wijk Lombardijen. De primaire aanleiding om te komen tot een sociale analyse van deze wijk is de zorg die bij de deelgemeente IJsselmonde en woningbouwvereniging VL Wonen heerst over ontwikkelingen die zich op sociaal gebied voor lijken te doen. Het doel van de analyse is het verwerven van meer inzicht in deze ontwikkelingen en het aanreiken van handvatten voor verbetering. De probleemstelling luidt: Wat zijn de veranderingen in de bevolkingssamenstelling en de sociale infrastructuur in Lombardijen, welke kansen en problemen worden daarbij door betrokkenen onderkend en welke handelingsaanwijzingen kunnen op grond hiervan worden geformuleerd? Deze vraag is onderverdeeld in een aantal deelvragen die ieder in een hoofdstuk zijn behandeld.

1. **Wat zijn de veranderingen in de bevolkingssamenstelling in de wijk Lombardijen over de periode 1997 – 2002 en hoe verhouden deze veranderingen zich tot de veranderingen in bevolkingssamenstelling in IJsselmonde en Rotterdam over dezelfde periode?**

Een belangrijk deel van de ruim 14.000 bewoners van Lombardijen bestaat uit 50-plussers. Met een aantal van 5628 vormden zij in 2002 de verhoudingsgewijs grootste bevolkingsgroep van Lombardijen. Een groot deel van deze groep bestaat uit bewoners van het eerste uur. Deze groep, en de groep bewoners met een verblijfsduur tussen elf en vijftien jaar, neemt in omvang geleidelijk af. Het beeld van een *massale* uittocht van gevestigde oudere bewoners als gevolg van een algehele achteruitgang van de wijk stemt echter niet overeen met de feiten. Wel ontwikkelt Lombardijen zich steeds meer tot een doorstroomwijk. De gemiddelde verblijfsduur ligt sinds 1998 rond de vijf jaar, terwijl dit gemiddelde in de jaren daarvoor nog rond de twaalf jaar lag.

De meest opvallende veranderingen in de bevolkingssamenstelling van Lombardijen sinds 1996, zijn de groei van allochtone bevolkingsgroepen en een daarmee samenhangende verjonging onder de wijkbewoners. Vanaf het begin van de jaren negentig neemt de instroom van allochtonen geleidelijk toe. Inmiddels is hun aantal meer dan verdubbeld en dit omvat nu bijna eenderde van de totale bevolking. De verjonging treedt op door zowel de toename van het aantal kinderen en jeugdigen als de afname van het aantal ouderen. De verjonging is verbonden aan de instroom van nieuwe bewoners. Die bestaat voor een belangrijk deel uit gezinnen met jonge kinderen en alleenstaande jongeren. De groei van gezinnen met jonge kinderen betreft uitsluitend eenoudergezinnen. Het aantal echtparen met kinderen is over dezelfde periode gedaald.

Kenmerk voor de ontwikkeling in de buurten die de komende jaren het object van vernieuwing zijn, Homerus en het oude deel van Horatius, is *versnelde instroom*. De

buurten weerspiegelen het algemene beeld van Lombardijen, maar dan in versterkte mate. Het aandeel allochtonen overstijgt inmiddels het aandeel autochtonen. Ook het aantal jonge kinderen neemt in deze buurten nog steeds sterk toe, verbonden aan een sterke stijging van het aantal alleenstaande ouders.

De buurten die de afgelopen jaren zijn vernieuwd, Zeno en een gedeelte van Horatius, wijken op drie aspecten af van het algemene beeld van Lombardijen. Ze verschillen in de leeftijdsopbouw, de gezinssamenstelling en de verhouding autochtoon-allochtoon. De ontwikkeling in de vernieuwde buurten laat zich kenmerken als *trendbreuk*. Daarmee bedoelen we dat aanvankelijk zich voordoende trends in de bevolkingsontwikkeling van deze buurten door de vernieuwing doorbroken lijken. Er is sprake van terugkeer van ouderen. Hun aantal nam in de eerste jaren na de oplevering van de vernieuwing fors toe. Tegelijkertijd is er in die jaren sprake van een toename van het aantal kinderen, jeugdigen en jong volwassenen. Voorts is het aandeel allochtonen in de vernieuwde buurten aanmerkelijk lager dan in de andere buurten, maar ook vergeleken met heel Lombardijen. In de afgelopen jaren bleef hun aandeel in de vernieuwde buurten tamelijk stabiel (of steeg slechts in geringe mate).

Buurten die noch op de nominatie staan voor een grootscheepse vernieuwing, noch te lijden hebben onder achteruitgang in de kwaliteit van de woningen en de woonomgeving, geven een ander beeld te zien dan het beeld dat opgaat voor heel Lombardijen. Hoewel zich ook in deze buurten bewegingen voordoen, kenmerken we de ontwikkelingen daarin als *stabilisering*. Daarmee doelen we op het gegeven dat de bewegingen naar aard een omvang een voortzetting zijn van die in de jaren vóór 1992. Dit valt af te leiden uit de bevindingen die we opdeden in het westelijk deel van de buurt Molière¹. Wat in deze buurt opvalt is dat het aantal bewoners en de leeftijdsopbouw door de jaren heen sterk fluctueert. Het aandeel allochtone bewoners is met 16% verhoudingsgewijs beperkt. Er is sprake van lichte groei. Fluctuaties doen zich ook voor in de gezinssamenstelling.

Vergeleken met heel IJsselmonde onderscheidt Lombardijen zich in zijn bevolkingssamenstelling alleen in de mate van afname van het aantal ouderen en in het feit dat IJsselmonde meer dan Lombardijen in trek lijkt te zijn bij de categorie 35-49-jarigen. In zowel Lombardijen als in heel IJsselmonde neemt het aandeel ouderen geleidelijk af, maar de afname in Lombardijen is verhoudingsgewijs groter. Terwijl het aantal inwoners van Lombardijen de laatste jaren iets afneemt, groeit de bevolking van Rotterdam. Daarnaast onderscheidt Lombardijen zich van heel Rotterdam in de afname van het aantal ouderen. Over heel Rotterdam neemt alleen het aantal 65-79-jarigen af; het aantal 50-64-jarigen neemt daarentegen langzaam maar gestaag toe. Het procentuele aandeel allochtonen in Lombardijen nadert de laatste jaren in hoog tempo dat van de stad. In 2002 bedroeg het verschil met 40% respectievelijk 46% nog zes procentpunten, inwoners uit andere Noordwest-Europese landen meegerekend. In 1972 bedroeg dit verschil tien procentpunten. Het gemiddelde besteedbare inkomen per huishouden valt in Lombardijen lager uit dan dat in IJsselmonde als geheel en in heel Rotterdam. De inkomenspositie van relatief veel ouderen in IJsselmonde is zorgwekkend. De afgelopen jaren is het aantal WW-uitkeringsgerechtigden afgenomen, maar het aantal uitkeringsgerechtigden SoZaWe (bijstand) toegenomen. Dit hangt samen met de nieuwe instroom van bewoners in Lombardijen, die voor een niet onbelangrijk deel uit kansarme en kwetsbare groepen bestaat.

---

¹ Hier is enige nuancering op zijn plaats. Onze analyse had betrekking op het westelijk deel van Molière. Het oostelijk deel van Molière staat wel op de nominatie voor vernieuwing. Dit deel ligt echter buiten het analysegebied. Deze beperking is het gevolg van de opdeling van Molière in twee subbuurten in de COS-monitor, waarbij we slechts beschikten over de cijfers van het westelijke deel van de buurt.

2. Hoe ziet de sociale infrastructuur van Lombardijen er uit?

In Lombardijen bestaan verschillende vormen van op de wijk en zijn bewoners gerichte non-formele organisaties. Hun activiteiten zijn gericht op het behartigen van de belangen van bewoners, beheer van woning en woningomgeving, en het bieden van mogelijkheden tot ontmoeting en contact. De organisaties zijn nauw verbonden met organisaties uit de formele sociale infrastructuur (Stichting IJsselmonds Welzijnswerk, de stedelijke organisatie 'Opzoomer Mee' en VL Wonen). Ruim de helft van de woningvoorraad is bezit van woningbouwvereniging VL Wonen. De rest is in handen van particuliere verhuurders of van eigenaar-bewoners. Een deel van de wijk (de buurten Horatius II en Zeno) is in de jaren '80 en '90 ingrijpend vernieuwd. De woningen in Lombardijen kenmerken zich door de relatief grote voorraad aan goedkope woonruimte en de slechte kwaliteit van voornamelijk flatwoningen.

De woningen in Lombardijen kenmerken zich door de relatief grote voorraad aan goedkope woonruimte en de slechte woonkwaliteit van voornamelijk flatwoningen. De grote hoeveelheid goedkope woningen maakt de wijk aantrekkelijk voor mensen met lage inkomens. Dat heeft de afgelopen jaren geleid tot een toename van het aantal kwetsbare en kansarme bewoners, veelal afkomstig uit andere delen van de stad. Mede om deze ontwikkeling te keren, maar ook vanwege de moeilijke verhuurbaarheid van voornamelijk flatwoningen wil VL Wonen in de komende jaren een deel van de oude woningvoorraad slopen en vervangen door nieuwbouw. De sloopplannen betreffen woningcomplexen in de buurten Homerus, Molière en Smeetsland. Een belangrijk deel van de nieuwbouw, maar met name in Homerus, is bestemd voor verkoop aan eigenaar-bewoners. De komende vernieuwingslag dient volgens de plannen van VL Wonen te leiden tot een meer gelijkwaardige spreiding van verschillende bevolkingscategorieën en tot een versterking van het economisch draagvlak. Woningen voor senioren zijn voornamelijk te vinden in de buurten Homerus, Horatius en Zeno. Gezien de grote aantallen ouderen is het de vraag of dit voldoende is.

De wijk Lombardijen beschikt over een gevarieerd aanbod van winkels. Het is, mede dankzij de aansluiting op het bus- en tramnet van de RET en het treinstation, een goed ontsloten wijk. De bussen doen de verschillende buurten van de wijk echter niet aan.

In totaal zijn vijf basisscholen, één school voor voortgezet onderwijs, drie scholen voor speciaal onderwijs en twee scholen voor beroepsonderwijs in de wijk aanwezig. Voorts beschikt de wijk, verdeeld over zeven locaties over 137 plaatsen in de buitenschoolse opvang voor kinderen in de basisschoolleeftijd, op één locatie over 46 plaatsen in de kinderopvang voor kinderen van werkende of studerende ouders, en over 112 plaatsen in vijf peuterspeelzalen. In de Ouderkamer van de Caramaran worden voor allochtone ouders naast uitwisseling over school en opvoedingszaken taallessen en andersoortige laagdrempelige cursussen aangeboden. Doel van de Ouderkamer is ook allochtone bevolkingsgroepen meer te betrekken bij de wijk.

Verdeeld over de wijk kunnen kinderen en jongeren terecht op verschillende spelen en sportvelden. Deze zijn veelal afgestemd op leeftijdsgroepen. In de buurten Homerus/Horatius en Zeno bevinden zich verhoudingsgewijs het grootste aantal multifunctionele speelplaatsen.

Tussen de daadwerkelijke onveiligheid en de ervaring van onveiligheid van bewoners van Lombardijen bestaat een discrepantie. Het bevolkingsoordeel over geweld, vandalisme en overlast is in Lombardijen negatiever dan gemiddeld, terwijl het aantal meldingen van overlast in de wijk lager ligt dan het aantal meldingen in de stad. Ten opzichte van 1999 vinden meer wijkbewoners dat overlast van jongeren vaak voorkomt in de buurt. Volgens de Veiligheidsindex van 2002 werd

Groot-IJsselmonde in vergelijking met de index van 2001 veiliger, terwijl Lombardijen minder veilig werd.

Tot eind jaren negentig beschikte Lombardijen voor een aantal functies van het welzijnswerk over wijkgebonden instellingen, zoals de Stichting Welzijn Lombardijen. In 2002 vond een organisatorische fusie plaats, waarbij 13 welzijnsinstellingen fuseerden in de Stichting IJsselmonds Welzijnswerk. De huidige welzijnsstructuur, bestaande uit de Stichting IJsselmonds Welzijnswerk (SIJW), Algemeen Maatschappelijk Werk IJsselmonde, de Stichting Ouderenwerk IJsselmonde en Sociaal Raadslieden IJsselmonde, ontstond. Deze structuur heeft een deelgemeentebrede functie, maar een deel van de uitvoering vindt op wijkniveau plaats. Elk van de genoemde stichtingen beschikt over centrale huisvesting in de deelgemeente en over dependances in de wijk Lombardijen.

De Stichting IJsselmonds Welzijnswerk biedt in haar buurthuizen en in het wijkgebouw onderdak aan diverse andere voorzieningen. Voor haar op Lombardijen gerichte voorzieningen beschikt de stichting over een wijkcentrum en twee buurthuizen (buurthuis Ricardo en buurthuis de Kameleon). Na de fusie is de formatie bij de SIJW in Lombardijen licht uitgebreid. Binnen het welzijnswerk beschikt Lombardijen, in vergelijking met andere wijken in de deelgemeente, over een groot aantal uren beroepskracht per inwoner. In totaal is er per week 1 uur beroepskracht op elke 45 inwoners beschikbaar. In de wijk Beverwaard zijn ongeveer evenveel beroepskrachten werkzaam, maar de wijken Groot-IJsselmonde en Oud-IJsselmonde zijn minder goed bedeed.

Deelnemers van activiteiten van SIJW- Lombardijen zijn voornamelijk volwassenen en kinderen uit de basisschoolleeftijd. Jongeren tussen de 13 en 24 jaar behoren minder vaak tot de bezoekers; deze leeftijdsgroep is de doelgroep van het ambulante jongerenwerk. Allochtonen weten lang niet altijd, maar steeds beter de weg naar het buurthuis te vinden.

Ouderen hebben, ondanks de afname van het aantal ouderen in de wijk, steeds meer vragen om begeleiding en ondersteuning van de Stichting Ouderenwerk IJsselmonde. De verwachting is dat het aantal spreekuurcontacten ook in de komende jaren zal toenemen. Deze ontwikkeling vindt ook in andere wijken van de deelgemeente plaats. De allochtone ouderen zijn vooralsnog een kleine, maar sterk groeiende groep, die door het Ouderenwerk volgens eigen zeggen nog te weinig bereikt wordt. In de nabije toekomst zal de Stichting Ouderenwerk meer aandacht besteden aan het bereiken van deze groep.

3. Welke betekenissen geven betrokkenen aan (veranderingen in) de wijk en de verschillende buurten?

Zowel bewoners als professionals noemen als sterke punten van de wijk Lombardijen het groen, de ruimte, en het voorzieningenpeil. Deze punten vormen een belangrijke aantrekkingskracht van de wijk.

Een groot aantal woningen voldoet echter niet meer aan de huidige eisen van goed en betaalbaar wonen. Met name is er een tekort aan betaalbare woningen voor ouderen, afgestemd op hun behoeften en mogelijkheden. De plannen van VL Wonen voor renovatie, sloop en nieuwbouw ondervinden brede instemming bij de geïnterviewde bewoners. Wel is er onduidelijkheid over eventuele terugkeervoorwaarden en betaalbaarheid van de (ver)nieuw(d)e woningen. Er zijn, met name in Molière, slechte ervaringen met de tijdelijke verhuur van woningen die op de nominatie voor sloop staan.

Onder een aantal bewoners leeft het idee dat de instroom van nieuwkomers de laatste jaren sterk is toegenomen. Bewoners geven aan grote waarde te hechten aan het spreiden van nieuwe bewoners over de diverse buurten. Volgens hen kunnen nieuwkomers door een betere spreiding gemakkelijker binnen bestaande structu-

ren worden opgevangen. Gevestigde bewoners trekken weg, enerzijds door een tekort aan goede woningen, anderzijds volgens bewoners door instroom van nieuwkomers en veranderingen in de wijk.

Bewoners zijn over het algemeen tevreden over de betrokkenheid op elkaar en de sfeer in Lombardijen. Op straatniveau spreken mensen elkaar aan op dingen, op buurtniveau niet. Op wijkniveau zijn bewoners betrokken via de voorzieningen die op wijkniveau te vinden zijn. Bewoners van flats zijn minder tevreden over de contacten tussen bewoners dan bewoners van eengezins- of koopwoningen. Ook zijn bewoners van buurten waar de laatste jaren veel nieuwkomers zijn komen wonen, minder positief over de betrokkenheid van bewoners dan bewoners van buurten waar minder veranderingen hebben plaatsgevonden. De afname van de sociale samenhang in bepaalde buurten heeft een uitstraling naar de wijk als geheel; sommige bewoners krijgen hierdoor het idee dat de sociale samenhang in de hele wijk verminderd is.

De professionals zijn positiever over de betrokkenheid van bewoners in Lombardijen dan de bewoners zelf. Zij noemen de betrokkenheid van bewoners bij de wijk (die blijkt uit het grote aantal bewonersinitiatieven en bewonersorganisaties) een sterk punt van Lombardijen. Bewoners en professionals hebben de indruk dat de sociale samenhang in de wijk de laatste jaren onder druk staat. Volgens een aantal bewoners raakt de samenhang verstoord door de komst van de grote hoeveelheid nieuwe bewoners en het vertrek van de gevestigde bewoners, tevens dragers van de bestaande sociale samenhang. Dit leidt af en toe tot een moeizame omgang tussen diverse groepen bewoners. Professionals merken op dat er weinig relaties tussen verschillende etnische bevolkingsgroepen bestaan. Het lukt (bewoners)organisaties niet om allochtone groepen bij hun activiteiten te betrekken. Waar het betrekken van (nieuwe) bewoners moeizaam verloopt wordt dit door zowel professionals als bewoners, ook geweten aan het feit dat de instroom van nieuwe bewoners voor een belangrijk deel bestaat uit kwetsbare en kansarme groepen.

De veranderde samenstelling van de bevolking leidt ook tot spanningen tussen jong en oud. Oudere autochtone bewoners lijken zich steeds meer achter hun eigen voordeur terug te trekken en verliezen de aansluiting met de buurt en haar bewoners. Begrip opbrengen voor kinderen en jongeren die uit verveling op straat rondhangen is soms moeilijk. Professionals maken zich zorgen om de positie van ouderen in de wijk; zij verdienen extra aandacht.

Een ander gevolg van de verminderde sociale samenhang in de wijk is dat (bewoners)organisaties steeds meer moeite hebben met het vinden van vrijwilligers, en met het betrekken van bewoners bij diverse activiteiten. Dit wordt versterkt door het feit dat Lombardijen volgens zowel bewoners als professionals van oudsher wordt gekenmerkt door een *eilandjescultuur*; de bewonersorganisaties in de wijk hebben een besloten karakter, tussen actieve bewoners die bij de organisaties betrokken zijn, bestaat weinig uitwisseling. Dit heeft tot gevolg dat het voor nieuwkomers moeilijk is om ergens tussen te komen. Hierin speelt wellicht ook mee dat verschillende groepen nieuwkomers meer behoefte lijken te hebben aan onderling contact dan aan contact met de autochtone bevolking.

De professionals concluderen dat betrokkenheid van bewoners bij straat en buurt niet langer een gegeven, iets wat spontaan ontstaat, is, maar tegenwoordig steeds meer georganiseerd moet worden. Bij nieuwkomers met andere gewoonten gaat het overigens niet alleen om allochtonen.

De gevoelens van onveiligheid zijn volgens de (met name autochtone oudere) bewoners toegenomen door overlast van rondhangende jongeren op bepaalde plekken in de buurten. Bewoners en professionals benadrukken in dit kader het belang van voorzieningen voor jongeren. De jongeren zelf geven aan voornamelijk be-

hoeft te hebben aan eigen ontmoetingsruimten. Ook spelen in de gevoelens van onveiligheid gevoelens van onbehagen en onzekerheid over de veranderde samenleving mee. Bewoners voelen zich met hun klachten over onveiligheid niet serieus genomen door politie en deelgemeente. De inzet van stadswachten en toezichthouders wordt wisselend gewaardeerd. Volgens sommigen is de veiligheid in buurten waaraan deze functionarissen zijn toegewezen, verbeterd. Anderen zijn daarover kritischer, waarbij hun kritiek betrekking heeft op de beperkte aanwezigheid en bevoegdheden van de functionarissen. De inzet van buurtagenten wordt breed gewaardeerd. Helaas wordt hun feitelijke aanwezigheid in de wijk belemmerd doordat het hen ontbreekt aan een eigen ruimte als uitvalsbasis. Het ervaren ontmoedigingsbeleid bij aangiftes wordt door vele bewoners gehekeld. Volgens bewoners werkt de aanpak van de overlast van jongeren in de buurt Horatius. Met betrekking tot het verminderen van de overlast door jongeren worden het vakantieproject van VL Wonen en de inzet van de ambulante jongerenwerker genoemd. Ook de professionals zijn er tevreden over.

Professionals zijn minder persoonlijk en emotioneel betrokken bij het veiligheidsvraagstuk; ze praten meer afstandelijk over de veiligheid en gevoelens van onveiligheid, ze nuanceren de meningen van bewoners. Ondanks het feit dat de daadwerkelijke veiligheid lager ligt dan de bewoners denken, is de veiligheid in Lombardijen, ook volgens professionals, de laatste jaren verminderd. De professionals geven aan dat een oorzaak hiervan ligt in het feit dat lange tijd teveel overtredingen door de politie en samenleving gedoogd werden. Daarnaast is de veiligheid afgenomen door de betere vervoersverbindingen tussen het centrum van Rotterdam en Lombardijen. Sinds er een directe tramverbinding is, komen volgens de geïnterviewden vaker criminelen vanuit het centrum naar Lombardijen, om daar hun slag te slaan. Met name een aantal winkeliers aan de Spinozaweg ondervindt hier de gevolgen van. Problemen op het gebied van veiligheid beperken zich tot bepaalde plekken in de wijk (Spinozaweg, NS-station, Pliniusstraat).

Over de aanwezigheid van voorzieningen zijn bewoners over het algemeen tevreden. Wel maken bewoners zich zorgen omver het verdwijnen van winkels en banken. Hierdoor kunnen winkelstrips gemakkelijk verpauperen. Bewoners en professionals geven aan dat er voor jongeren te weinig voorzieningen in Lombardijen zijn. De ambulante jongerenwerker heeft op dit terrein al veel bereikt, maar heeft volgens de inwoners te weinig formatieve capaciteit om aan de vraag te kunnen voldoen. Ook de mogelijkheden van het opbouwwerk kunnen volgens verschillende geïnterviewden vanwege capaciteitsproblemen onvoldoende benut worden. Bewonersinitiatieven komen dikwijls niet van de grond of doven weer uit wegens gebrek aan ondersteuning. Uit de gesprekken met bewoners viel op dat (met name allochtone) bewoners slechts met weinig projecten in de wijk bekend zijn. Professionals geven toe dat dit mede wordt veroorzaakt door het feit dat diverse instanties niet zijn meegegroeid met de veranderingen in de behoeften van bewoners, zoals ontstaan door de veranderingen in de bevolkingssamenstelling van de wijk.

Zowel professionals als bewoners zijn ontevreden over de bereikbaarheid van voorzieningen. Sommige bewoners geven aan dat de fysieke bereikbaarheid van voorzieningen voor ouderen te wensen overlaat. De professionals zelf zijn kritisch met betrekking tot de bereikbaarheid van instellingen die op deelgemeentelijk niveau opereren en in Lombardijen veelal over niet meer dan een wekelijks spreekuur beschikken. Hierdoor hebben professionals minder zicht op de wijk en de bewoners. Maatwerk en afstemming is echter ook afhankelijk van samenwerking en uitwisseling tussen de diverse instanties. Daar ontbrak het volgens de professionals een tijd lang aan. Momenteel wordt, naar eigen zeggen, weer hard gewerkt aan het van de grond krijgen van het hiervoor benodigde overleg.

Maatregelen voor centralisatie van welzijnsvoorzieningen op deelgemeentelijk niveau hebben ook een meer emotionele impact. Verschillende geïnterviewde be-

woners ervaren door deze maatregelen een ontkenning van de eigen identiteit van Lombardijen door de deelgemeente. Nog steeds betreuren ze de toedeling van Lombardijen aan de deelgemeente IJsselmonde. Ze zien in de centralisatie van de voorzieningen naar het deelgemeentelijk niveau een bevestiging van de in hun ogen stiefmoederlijke behandeling van Lombardijen door de deelgemeente.

4. Wat zijn problemen en kansen waar in een sociale wijkvisie rekening mee gehouden kan worden?

Er zijn zeven thema's benoemd die in de sociale wijkvisie aan de orde dienen te komen. Deze thema's zijn met elkaar verbonden.

Bevolkingssamenstelling en renovatie

De instroom van nieuwe bewoners bestaat in Lombardijen voor een belangrijk deel uit alleenstaande jongeren, eenoudergezinnen en mensen uit allochtone bevolkingsgroepen. De instroom bestaat voor een groot deel uit sociaal-economisch gezien kwetsbare groepen. Renovatie heeft duidelijke effecten op de bevolkingssamenstelling. De ontwikkeling in vernieuwde buurten is te kenmerken als trendbreuk. In deze buurten is sprake van terugkeer van ouderen. Daarnaast is het aandeel allochtonen in de vernieuwde buurten aanmerkelijk lager dan in overige buurten.

De sociale wijkvisie zal in ieder geval een standpunt in moeten nemen over de vernieuwing van buurten. De plannen van VL Wonen voor renovatie, sloop en nieuwbouw ondervinden brede instemming bij de geïnterviewde bewoners, maar ook gaat de aandacht uit naar de betaalbaarheid van de nieuwe woningen voor lage inkomensgroepen. Ook voor deze groepen dient ruimte te zijn.

De periode voorafgaand aan de vernieuwing van buurten levert problemen op. De delen van buurten die op de nominatie voor sloop staan, kenmerken zich door een versnelde instroom van nieuwkomers; de leefbaarheid en sociale cohesie in deze buurten laat te wensen over. Aandacht voor de leefbaarheid van de omgeving voorafgaand aan de sloop is daarom noodzakelijk.

Ouderen en een veranderende wijk

In Lombardijen wonen relatief veel oudere bewoners, waaronder veel bewoners van het eerste uur. In de interviews kwam deze categorie bewoners regelmatig aan de orde. In sommige gevallen lijken oudere bewoners de aansluiting met de buurt te verliezen. Deze opmerking slaat op verschillende constatering. De inkomenspositie van relatief grote groepen ouderen is zorgwekkend. Er lijkt een tekort te zijn aan betaalbare woningen voor ouderen, afgestemd op hun behoeften en mogelijkheden. Als bewoners ontevreden zijn over de bereikbaarheid van voorzieningen dan wordt vaak de fysieke bereikbaarheid van voorzieningen voor ouderen genoemd.

Ouderen hebben meer kans om veranderingen in de wijk te beantwoorden met gevoelens van onbehagen, onveiligheid en onzekerheid. Dit uit zich in ervaren overlast van jongeren en in moeite hebben met de verschillende leefstijlen die jongeren, gezinnen en allochtone groepen met zich meebrengen. Nieuwe bewoners zullen de wijk hoe dan ook 'overnemen', maar de ouderen hebben ontmoetingspunten nodig en hun mobiliteit moet worden gestimuleerd. Daarnaast verdienen de inkomenspositie, de woonsituatie van ouderen en de bereikbaarheid van voorzieningen aandacht.

Jongeren en overlast

In Lombardijen vindt een verjonging van de wijk plaats. De ambulante jongerenwerker mag volgens verschillende geïnterviewden meer ruimte krijgen, evenals

het opbouwwerk. Inmiddels is de formatie jongerenwerk fors toegenomen. Opmerkingen van bewoners en professionals over een groter voorzieningenaanbod voor jongeren lijken niet (alleen) voort te komen uit het meedenken met de jongeren, maar (ook) te worden gemaakt vanuit de gedachte dat ervaren overlast daarmee te bestrijden zou zijn.

Eind 2002 is de formatie voor jongerenwerk substantieel uitgebreid. Daardoor is er in Lombardijen meer jongerenwerk dan in de andere wijken van de deelgemeente. Ook staan jongeren allerlei voorzieningen ter beschikking, met name in de openbare ruimte. De geïnterviewden, zowel bewoners als professionals, wijzen echter op het feit dat er voor jongeren te weinig intramurale voorzieningen in Lombardijen zijn. Dit signaleerde tekort verdient aandacht.

Allochtone en autochtone bevolkingsgroepen

In Lombardijen wonen steeds meer mensen uit allochtone bevolkingsgroepen. Bewoners geven aan grote waarde te hechten aan het spreiden van nieuwe bewoners (en hier wordt breder gesproken dan slechts over allochtonen) over de diverse buurten omdat deze dan gemakkelijker binnen bestaande structuren worden opgevangen. Allochtone bewoners maken weinig gebruik van voorzieningen van het welzijnswerk, waar ze dat wel doen leidt dit soms tot het wegblijven van autochtone bewoners. Het beperkte gebruik van de voorzieningen wordt mede veroorzaakt doordat diverse instanties niet zijn meegegroeid met de veranderingen in de bevolkingssamenstelling van de wijk.

In de sociale wijkvisie behoort het aanbod van welzijnsvoorzieningen voor mensen uit allochtone groepen onderwerp van aandacht te zijn, evenals de betrokkenheid van allochtone groepen bij de wijk. Er dient nagedacht te worden over de wijze waarop meer ontmoeting tussen bevolkingsgroepen plaats kan vinden en nieuwkomers ondersteund kunnen worden in het 'vinden van een thuis in de wijk'.

Sociale samenhang

De sociale samenhang in de wijk staat onder druk. Redenen van de afname van de onderlinge betrokkenheid zijn allereerst het vertrek van gevestigde bewoners en de komst van veel nieuwkomers. Daarnaast dragen de verschillen in levensstijlen met name tussen jongeren en ouderen en de grotere instroom van sociaal-economisch kwetsbare groepen een steentje bij. Bewonersorganisaties hebben moeite met het betrekken van bewoners bij activiteiten. Bewonersinitiatieven komen dikwijls niet van de grond of doven snel weer uit, wat beter ondersteund kan worden.

De sociale samenhang in straten en buurten kan behoorlijk verschillen van het beeld van de wijk als geheel, waarbij de afname van sociale samenhang in bepaalde buurten uitstraling heeft op de wijk als geheel.

Ondanks de verminderde samenhang, geven geïnterviewden aan dat bewoners van Lombardijen veel eigen initiatief nemen, en dat veel bewoners betrokken zijn bij Lombardijen en de buurten en straten binnen de wijk. Gesproken wordt van een 'Lombardijen-gevoel'. Vanuit dit gevoel hebben bewoners de indruk dat de deelgemeente IJsselmonde beperkte aandacht heeft voor Lombardijen. Dit denken ze onder meer af te lezen uit het feit dat steeds meer instellingen vanuit het deelgemeentelijk niveau georganiseerd worden, en niet meer vanuit de wijk.

Opvallend is de discrepantie tussen het 'Lombardijen-gevoel', de sterke betrokkenheid bij de wijk en de 'eilandjescultuur' die tegelijkertijd onder diverse bewonersgroepen in Lombardijen lijkt te bestaan. Tussen diverse groepen georganiseerde bewoners bestaat weinig interactie.

De sociale wijkvisie dient aandacht te besteden aan de sociale samenhang op buurtniveau. Bewonersinitiatieven verdienen, teneinde een nieuwe impuls te kunnen krijgen, meer ondersteuning. Daarbij dient rekening te worden gehouden met de diversiteit van de buurten en de diversiteit van groepen bewoners. Het vertrouwen in de deelgemeente kan hierbij niet als vanzelfsprekend worden aangenomen.

Veiligheid

In de gevoelens van onveiligheid - verwerkt in de Veiligheidsindex - spelen onbehagen en onzekerheid mee over de veranderde bevolkingssamenstelling, de mix van verschillende leefstijlen en het gevoel dat de sociale cohesie vermindert. De gevoelens van onveiligheid zijn volgens met name de autochtone oudere bewoners toegenomen door overlast van rondhangende jongeren op bepaalde plekken. De bewoners verhalen ook over hun ervaringen met vandalisme, viezigheid en overlast. Ten aanzien van het verkeer wijken de opvattingen van de bewoners af van de Veiligheidsindex. Door de geïnterviewde bewoners wordt het verkeer regelmatig genoemd als onveilig en overlast veroorzakend. Te roekeloos rijgedrag, fietsen en brommen waar dat niet is toegestaan en parkeeroverlast zijn zaken waar veel klachten over zijn. Problemen op het gebied van veiligheid beperken zich tot bepaalde plekken in de wijk (Spinozaweg, NS-station, Pliniusstraat). Bewoners voelen zich met hun klachten over onveiligheid niet altijd serieus genomen door politie en deelgemeente. Alle veiligheidsmaatregelen worden gewaardeerd, maar sommigen zijn van mening dat er meer moet gebeuren en sommigen vragen zich af of bijvoorbeeld het inzetten van meer stadswachten wel effectief kan zijn.

De veiligheidsbeleving verdient aandacht in de volle breedte, zowel door het terugdringen van de overlast als door mensen te leren omgaan met situaties die ze nu ervaren als onveilig. Discussie over een locatie voor de politie in Lombardijen is zinvol. Het veiligheidsgevoel kan ook worden verbeterd als de sociale samenhang en de contacten tussen bewoners, autochtoon en allochtoon, oud en jong, worden versterkt. Hiermee kunnen gevoelens van onsamenhangendheid en verpaupering in specifieke buurten worden verminderd. Bewoners geven aan zelf ook hun steentje te willen bijdragen, maar ze kunnen het niet alleen.

Instanties en voorzieningen

Zowel bewoners als professionals noemen als sterke punten van de wijk Lombardijen het groen, de ruimte en het voorzieningenpeil. Deze punten vormen een belangrijke aantrekkingskracht van de wijk. Wel maken bewoners zich zorgen over het verdwijnen van winkels en banken. Behoud van winkelvoorzieningen op buurtniveau betekent namelijk ook het behoud van ontmoetingspunten in de buurt. Sommige bewoners zijn ontevreden over de fysieke bereikbaarheid van voorzieningen voor ouderen. Sommige professionals zijn kritisch over de bereikbaarheid van instellingen die in Lombardijen over niet meer dan een wekelijks spreekuur beschikken. Hierdoor hebben professionals minder zicht op de wijk en de bewoners. Professionals nemen zich voor beter samen te werken waardoor het zicht op de wijk kan verbeteren en de toegankelijkheid en het gebruik van voorzieningen verbeterd kan worden.

In de sociale wijkvisie dient de samenwerking tussen instellingen en de bereikbaarheid van voorzieningen expliciet aan de orde te komen. Daarnaast kunnen mogelijkheden worden gezocht om het aantal winkels en de kwaliteit daarvan op peil te houden, wellicht via de instroom van een groep koopkrachtigere nieuwe bewoners.

5. Welke aanbevelingen zijn op grond van het voorgaande te formuleren?

Gebruik de bewonersinitiatieven. Het gebruik van de ideeën die door bewoners naar voren worden gebracht (paragraaf 5.4) is de allereerste en belangrijkste aanbeveling die kan worden gedaan. Dit is niet alleen belangrijk vanwege de inhoud, maar ook vanwege het proces. Hierboven staan namelijk ook klachten van bewoners. De energie die door de bewoners in de verbetervoorstellen is gestopt, is ook in de toekomst te gebruiken. Bewonersorganisaties en andere vrijwilligersinitiatieven kunnen hulp gebruiken. Betrek bewoners bij het vormgeven van hun leefomgeving, zoals in verschillende projecten reeds gebeurt.

Besef wat de relatief sterke kanten zijn van de wijk en bouw deze uit. We hebben kunnen constateren dat Lombardijen vooral een woonwijk is. De wijk kenmerkt zich door rust, groen en speelplekken voor de jeugd. Het voorzieningenniveau wordt als goed beoordeeld. Daarbij is het belangrijk te beseffen dat de wijk mensen aantrekt die het, gegeven hun mogelijkheden, in Lombardijen beter hopen te krijgen dan voorheen. Deze mensen moeten verleid worden te investeren in hun nieuwe leefomgeving. Gezinnen met jonge kinderen zijn relatief goed te betrekken bij activiteiten voor straat of buurt. Verbeter het aanbod van woningen als het beleid is om minder kwetsbare groepen naar Lombardijen te halen.

Investeer in kwetsbare mensen. In de wijk wonen kwetsbare en kansarme groepen mensen. De wijk trekt ook kwetsbare groepen aan. Het lijkt er op dat deze mensen in Lombardijen lang niet altijd worden bereikt met het bestaande voorzieningenaanbod. In de categorie oudere bewoners bijvoorbeeld, verliezen mensen voor hun gevoel aansluiting met de wijk. Nieuwe bewoners zullen de wijk hoe dan ook 'overnemen', maar de ouderen hebben ontmoetingspunten nodig en mobiliteit moet worden gestimuleerd. Speciale aandacht vergen ook mensen uit de uiteenlopende categorieën allochtonen, omdat deze moeizaam worden bereikt. Maar onder hen zijn er ook uitzonderingen, die juist betrokkenheid bij de wijk en zijn bewoners tonen. Een aantal investeert in het betrekken van andere allochtonen bij de wijk. Ondersteuning van die investeringen draagt bij aan het bereiken van moeilijk bereikbare groepen.

Bestrijd overlast(gevoelens). Niet iedereen voelt zich altijd veilig en sommigen ervaren overlast. Speciaal voor jongeren dienen activiteiten te worden georganiseerd enerzijds ter 'lering en vermaak', anderzijds ter stimulering van een groter verantwoordelijkheidsgevoel. Voor ouderen zijn activiteiten van belang om te leren omgaan met de voor hun nieuwe dynamiek in de wijk, zonder alles direct als onveilig te betitelen. In Lombardijen is de score op de Veiligheidsindex verslechterd. De veiligheidsbeleving verdient aandacht in de volle breedte, maar kan ook worden verbeterd als het gevoel van onsamenhangendheid en verpaupering in specifieke buurten kan worden verminderd. Bewoners geven aan zelf ook hun steentje te willen bijdragen, maar ze kunnen het niet alleen.

Handel vanuit de diversiteit van de buurten. Besef dat buurten en straten binnen de wijk een enorme diversiteit vertonen in bijvoorbeeld bevolkingssamenstelling, sociale cohesie en ervaren overlast. Stem daar de te nemen acties op af. In het geval van buurten met weinig contacten tussen verschillende bevolkingsgroepen en veel doorstroom, lijkt het bijvoorbeeld weinig zin te hebben uitgebreid te investeren in netwerken van bewoners. Voor de buurten waar sloop plaats gaat vinden is specifieke aandacht nodig voor hoe dat proces ingericht wordt. Het tijdelijk aanbieden van zeer goedkope huurwoningen blijkt negatieve effecten te hebben op de sociale samenhang.

Werk waar nodig en mogelijk samen. Er worden veel voorbeelden gegeven van goed lopende projecten, maar er leven bij zowel bewoners als professionals wensen voor een betere samenwerking.